

salt töredékből álló torlaszt képeznek, itt ott a vízmosás fenekén egész basalt tömegek fordulván elő.

Nemcsak a vidék, de leginkább az itteni bazalt képlet középpontjával az ajnácskői meredek szikla, melyre az egykori vár építve volt, tekintendő. A szikla egy kúp alakú meredek hegynek csucsat képezi, melynek kivált északi oldala meredeksége miatt megmászhatatlan; dél-keleti oldalához való a vár ragasztva, melynek azonban már csak itt-ott látható csekély falai léteznek. — Ezen várhegy délkeleti tövében fekszik a helység. Ettől szinte délnek egy völgy nyulik el, erdőkkel diszló hegyek által környezve; a hegyek ormain több helyen basalt sziklák emelkednek.

Az ajnácskői völgy a Várhegytől véve, egy hosszasan párhuzamos vonalban elnyúló hegyek által környezett medenczének tekintendő.

A párhuzamos vonalnak a Várhegytől és helységtől vett bal- vagyis keleti oldalának egyik részét Bagács nevű hegy képezi, ennek a helység és várhegy felé fekvő oldalában taláztatik közel egymáshoz két vízmosás, melyekből a kérdéses csont maradványok, kivált tavasszal hó olvadáskor, és zápor essők alkalmával mosatnak ki, s a vízmosások előtti békástó-alja nevű kaszálóra letétnek.

Noha az érintett vízmosásokban a múlt nyáron két ízben fordultam meg, minekutánna azonban azoknak nagyobb részét mind a két ízben beomolva találtam, a rétegek települési viszonyairól tökéletes tudomást nem szerezhettem. A sovány gyepföldön, vagyis televényen, mint legfelsőbb rétegen alul világos, sárga, finom homok fűszerepet játszván, azt sárga agyaggal és vas részekkel telt torlasz föld váltja föl; némely helyeken a torlaszföld mindjárt a televényen alul fordul elő. Ezen rétegzetben néhány darab jelentéktelen ásatag csont töredékeket találtam; a vízmosás előtti iszapban azonban vas részekkel telt egész csontokra; kivált a vastagbőrűeket jellemző láb-tű, láb középcsontokra, láb ujjakra, és egy rendkívüli nagyságu sark csontra akadtam.

A homokos és agyagos rétegekben egyes darabokban megkeményedett sárga s kék agyag és vese alakú (Eisen-nieren) vaskő hömpölygők szemlélhetők, ezek a kérdéses beiszapolt kaszálón nagy mennyiségben fordulnak elő. A vaskő hömpölygők közül némelyek, ha ketté törötnek üresek; mások telvék sárga színű finom porral; vannak olyanok is, belül üresek ugyan, de vasrostélyhoz hasonló rostokból állanak. Az iszapban általam felfedezett csont daraboknak nagyobb része vas részekkel annyira volt áthatva, hogy alig lehetett a csontok szövetét kivenni. Ezek után ítélve a vízmosások legalsó rétegében egy vas részektől és sárga agyagból álló telepnek kell léteznie, melyben a csont maradványok taláztatnak; támogatja ezt Vécsey József és Nyári Albert bárók állítása is, kik a vízmosások beomlása előtt a vízmosások oldalainak legalsóbb rétegeiben, melyek laposdad és vese

alakú vas kövekből s setét sárga kemény agyagból állottak — legtöbb csontokat találtak. Némely csontok a vas kövel és agyaggal annyira össze voltak forrva, hogy azokat alig lehetett egymástól elválasztani.

Az előttünk fekvő ásatag csontok az agyar, a kúpalakú csucsos zápfogak, czomb, láb, sarkcsontok a vastag bőrűeket jellemző különös nagyságu és idomú láb-ujjak után itélve az emlősök 8-ik rendéhez a *Mastodon* és *Rhinoceros* nemüekhez sorozandók. Minekelötte azonban azoknak részleteit leírnám, egynémely természetvizsgálók és paleontologok nézeteit és tapasztalatait tulajdon észrevételeimmel biztosabb tájékozás, összehasonlítás és felvilágosítás kedvéért előrebecsájtani bátorkodom.

Az emlősök 8-ik rendéhez tartozó vastagbőrűek némely családokra eloszthatók, az első az ormányos és agyaras vastagbőrűekre, rövidebben mondva az ormányosok (*Proboscidién*).

Az élő természetben csak egy neme ismeretes az ormányosoknak és az elefántok-é (*Les Elephants, Elephas* Lin).

A mai elefántok durva bőrrel fedvék s majdnem szőretlenek, csak az ó-világ hév ege alatt élnek, s mindedig csak két fajok ismeretes, az indiai elefánt (*Elephas indicus* Cuv.) és az afrikai elefánt (*Elephas africanus* Cuv.).

A két világ majdnem minden részében találtattak egy új, földgolyónkról régóta eltűnt elefánt faj ásatag csontjai, ez az *elephas primigenius* vagy is *Mammuth*.

Az ormányosok második neme vagy a kúpfogúak (*Mastodon* Cuv.; *Les Mastodontés*), ez földgolyónkról egészen elveszett, és egy élő fajt se hagyott hátra.

A mastodon sokban hasonlított az elefánthoz, lábai, agyara, ormánya és sok más alkotási bélyege közös volt az elefánttal; leginkább különbözött attól zápfogai által, melyeknek az ínyn túli koronája nagy kupos hegyekkel födetett és elvászása után többé-kevésbbé széles kör tálakat mutatott, ezen kúpok lemetszését ábrázolókat. Ezen fogak, melyek hátulról előfelé cserélkeztek, mint az elefántnál annál több kúppárokat mutattak, minél idősebb volt az állat.

A fogak ezen alkotása, mely a kúpfoguakkal, vízilovakkal, disznókkal stb. közös; a természetvizsgálók — részéről kik azoknak meghatározásával foglalkoztak — eleinte azon hamis véleményt szülte, hogy a *Mastodonok* husevő állatok voltak. Későbbi pontosabb nyomozatok és összehasonlítások után azonban kiviláglott, hogy a mastodon zápfogak a növényekkel élő állatok fogaihoz számlálandók, a hova a vastag bőrűek nagyobb része tartozik.

Voltak olyanok is, a kik biztosabban a kérdéses fogakat a víziló fogaihoz hasonlították, ilyen volt Daubenton, Collinson, azt állítván, hogy az együtt felfedezett csontok más állattól, a fogak is különböző állattól valók.

Collinson a csont részeket elefánt csont maradványainak, a fogakat pedig viziló fogaknak tartotta. Észak-Amerikában egy felfedezett ásatag csontváz belső részében azon helyen, melyet a gyomor szokott elfoglalni, növény részek maradványaira akadtak, melyek után kiviláglott, hogy a Mastodonok fagaly sarjadékkal táplálkoztak. Ezen állatnak nevezetes jellemző részét teszi azon egypár egycenes védő fog, mely az alsó álkapocs elein látható; ezen kis fogaknál fogva Goldmann egy új Mastodon féle fajt állított fel, azt *Tetracaulodonnak* nevezvén.

Utóbbi pontosabb s szorosabb összehasonlítás és tanulmány után voltaképen kiviláglott, hogy az imint érintett alsó álkapocsi előfogak nem kizáró részei a Mastodonnak, melynél fogva egy külön fajt lehetne felállítani, hanem majd minden Mastodonoknál előfordulnak, következésképp minden Mastodonoknál közös tulajdonnak tekintendők.

A legösmeretesebb fajok e következők:

A nagy kúpfog (*Mastodon giganteum*) *Le grand Mastodonte* Cuv. *Mammuth ohioiticum* Blum. *Harpagomotherium canadense* Fischer. *Elephas carnivorus* Hunter. *Tetracaulodon Mastodontoideum* Godmann).

Az eddig felfedezettek között a legjelesebb faj fogainak kúpvagásai ferde négyyszögűek. Csont maradványi nagy bőségben, épp állapotban egész csontvázak is Észak-Amerika több vidékein fedeztetek fel.

Az ajnácskői palócok az ottani ásatag csontokat cseh csontoknak nevezik, mivel a csehek nagy óriások voltak; eszerint az amerikai őslakosok felfogása az ottani Mastodon csontokról sokkal tisztább mint az ajnácskői lakosoké.

Test alkotása hasonlított az indiai elefánthoz, idomtalanabb tagokkal és kisebb hassal bírt, magasságához képzett nyulánkabb volt az elefántnál de hasonló alaku. — Agyarai hasonlítottak az *Elephas primigenius*éhoz, végeiken erősen felfelé görbe és kifelé hajlós alakuak.

A Mastodonnak egy másik faja élt déli Amerikában — Mastodon Humboldtii, — melynek alsó álkapoczája nem volt vén fogakkal ellátva, zápfogai inkább hasonlítottak a *Mastodon augustidens*, mint a *Mastodon giganteum* fogaihoz, az azokon fog zománcz redősebb.

A Mastodonok Európában is laktak, de csupán a harmad rendű képlet időszakában, az özönviziképletben eddiglen azoknak nyomára nem akadtak.

Mastodon longirostris Kaup: zápfogai szorossan egymáshoz helyezték, hosszan elnyúló alsó álkapocsa egy pár kés idomú véd foggal ellátva. Déli Franciaországban (a *Simonne*, a *Chevilly*) a miocén képletben találtatott.

Mastodon tapiroides Cuv: dombonként sorba helyezett zápfogai számosabb csomokkal ellátvák, a *Dinotherium* és Tapír közötti átmenetet képezvén. Találtatott déli Franciaországban (*Simonne*) a miocén képletben.

Mastodon brevirostris alsó védfogai vagy hiányoznak, vagy tökéletesen ki nem fejlődtek; — alsó állkapcsa oly rövid, mint az elefánté, zápfogai a *longirostris*éhoz hasonlítanak.

Mastodon arvernensis Croizet et Jobert: állkapcsa rövid, mint a *M. brevirostris*é, hanem zápfogai tapirfélék (*sub Tapéroides*) Franciaországban a d' Auvergni pliocen képletekben fordult elő.*)

Ezen fajokon kívül még számtalan *Mastodon* fajok számlálhatók elő a paleontologok által, úgy látszik azonban, hogy nincsenek tisztában és sok tekintetben nincs biztos megállapodás a fajok elrendezésére nézve.

Lássunk már az előttünk lévő egyes csontok leírásához; először is a *Mastodon angustidens* csontmaradványait irandom le.

3.) Alsó még pedig jobb oldali állkapocs hátulsó része, mellyben a hátulsó zápfogak gyökereinek hátra felé görbülő lenyomatai láthatók; a fogak gyökerei lenyomatainak alsó végével párhuzamos vonalban az egész állkapocs szélén hátulról előre emelkedő irányban egy $\frac{2}{10}$ hüvelyk szélességű csatorna vonul el; az állkapocs töredék hossza $8\frac{1}{2}$ hüvelyk, szélessége $5\frac{3}{10}$ hüvelyk.

4.) Állkapocs maradványa egy kiálló fog-gyökér töredékkel; a foggyökér belseje egy nyílással bír, melly felfelé emelkedik s ebben egykor a fog-ideg és edény létezett s annak táplálékot és érzékenységet adott; a foggyökér szomszédságában kétfelől foggyökér lenyomatok láthatók; ezen töredék alsó részén egy kúp alakú csatorna vonul el vas részekkel bevonva; az egész példányon szivacsához hasonló csont szövet látható. A többször érintett foggyökér fekvésénél és alkotásánál fogva a *Mastodon* csontmaradványok közé sorozandó; az azon létező alsó csatornánál fogva további combinatit igényel.

Az alsó állkapocsból való három sorú zápfog (a negyedik sornak csekély nyoma látható) két darabból áll.

5.) szám alatti része a fog koronáját képezi, első kupjai hosszas használás által elenyésztek, úgy hogy azoknak jelenleg kivölgyelt mélységei láthatók; a hátulsó csucok kúp alakja tökéletesen kivehető.

6.) szám alatti a leirt (hatalmas) koronához tartozó roppant foggyökér három ággal ellátva, a negyedik hibázik, a két hátulsó keresztbe véve egybe olvadva.

Mind a két példányon a belső üregek tökéletesen kivehetőek, az üregeket tömött anyag vonja be, mind kettő vassal annyira áthatva, hogy első

*) Lásd *Traité de Paleontologie ou Histoire Naturelle des animaux fossiles considérés dans leurs rapports zoologiques et géologiques* par F. J. Pictet Professor de zoologie et d'anatomie comparée a l'academia de Genève. Seconde edition. Tome premier a Paris 1853; 286—291 lap.

tekintetre a két példány belsejét inkább vaskőnek, mint fog maradványnak tekintené az ember; — szorosan véve csak akkor tűnik ki voltaképen a fog formája, ha a két darabot egymásra illesztjük.

7.) Egy fog-csucs töredék vas részekkel áthatva; a fog zománcz helyett fehér vastag anyaggal bevonva.

8) Egy jobb oldali agyarnak szélső vége, fekete színű, opál fényű; belől az elefánt-csont-szövet tökéletesen kivehető; — három darabból állt, a két nagyobb darabot össze ragasztottam, hogy annál szemzetünőbb legyen az agyar alakja, a harmadik vagy is

9) alattit azért hagytam külön, hogy az elefánt-csont-szövetét azon és a már össze ragasztott két darabon, melyekhez tartozik, mindenki voltaképen kivehesse. Habár ezen agyar töredék több részből áll, mindenesetre ritka példány és méltó arra, hogy bármely őslénytani gyűjteményben helyet foglaljon.

10) Szintén fekete színű opál fényességű, hosszában elnyúló párhuzamos szegletes vonalokkal ellátva; belül az egész töredéken egy kúp alakú csatorna vonul el, a csatorna hátulsó szélessége arra mutat, hogy azon agyar, melynek kiegészítő részét ezen töredék egykor tette, a legnagyobb agyarak közé tartozott. A leírt agyar töredék, állásánál fogva, alkalmasint jobb oldali volt.

11) Alkalmasint jobb oldali agyar maradvány, belül egy kúp alakú csatornával ellátva s vas részekkel áthatva.

12) Szintén egy agyar töredék, fehér hártzával bevonva, a hártza felső területe párhuzamos vonalokkal ellátva, belsejének egy oldala setésárga. — Ezen példányon különösen az elefánt-csont-szövet tökéletesen kivehető.

13) Felül párhuzamos vonalokkal ellátott gömbölyű agyar maradvány, melynek közepén egy kúp alakú csatorna vonul keresztül.

14) Szintén gömbölyű alakját megtartó agyar rész, vas részekkel áthatva.

15) Az előbbinek kiegészítő része szinte azon minéműségű, mindkettőn valamennyi példány között az elefánt-csont-szövetje legjobban kivehető.

16) Szintén agyar töredék vasrészekkel áthatva, hullámos alakú csontszövettel.

17) A szó teljes értelmében vassá vált csigolya, mely azonban eredeti alakját megtartotta. — Átmérője a tövis nyujtvány alapjától függőleges vonaltól véve $9\frac{5}{10}$ hüvelyk hosszú; a két szélső nyujtvány alul a tulajdonképeni csigolya felső szélessége 6 hüvelyk; a két belső nyujtvány alapjával 7 hüvelyk, felső végének vastagsága 3 hüvelyk. — Nyom 14 font, 12 latot; egyik ferde nyujtvány majdnem egészen ép, a másik hiányzik; a tövis nyujtvány le lévén törve, annak csupán alapja látható.

18) Szintén egy csigola, melynek két vég vagyis ferde nyujtvány közti hossza 6 hüvelyk, (széles) vastagsága $2\frac{8}{10}$ hüvelyk, majdnem egy egész ferde nyujtvány hiányzik, ugy szintén a tövis nyujtvány is. — A csont szövet több helyen kivethető, egy része vas és agyag részekkel áthatva, más részben felső területe finom homok, sárga agyag és vas részekkel bevonva, itt-ott apró csillám lemezek láthatók.

19) Jobboldali lapcsont alsó része, egészen ép állapotban, völgyeletének hossza $7\frac{7}{10}$ hüvelyk; közepett vett szélessége 5 hüvelyk.

20) Szintén lapcsont, még pedig baloldali; alsó végéből nagy darab mintegy $\frac{1}{3}$ -rész hiányzik; a meglévő völgyelet hossza 5, szélessége szintén 5 hüvelyk.

21) Oldalborda töredék.

22) Az első jobb láb orsócsonti (radius) töredéke.

23) Oldalborda töredék.

24) Lap-csont alatti egyik oldalborda felső részének töredéke.

25) Czomb-csont felső vége vagyis úgynevezett fejecs, a mely a medence izvápájában jár.

26) Első láb felső része, vagyis a felkar-csont alkalmasint bal bütyke.

27) Jobboldali fel-karcsont felső vége három darabból áll.

28) Baloldali czomb-csont alsó bütyke, kül oldalról véve annak mintegy fele.

29) Baloldali felkar-csont alsó részének belső vége.

30) Lábcsonq töredék alkalmasint lábszár alsó vége.

31) Első jobb lábhoz tartozó első, még pedig a közép láb (*metatarsus*) első tagja küloldalról véve.

32) Jobblábi, alkalmasint második külső középláb felső tagja.

33) Első ballábi szintén külső középláb tagnak felső része.

34) Hátulso balláb sarkesontja.

35) Első ballábi középláb, középső tagja.

36) Hátsó ballábi középláb középső tagjának 2-ik vagy alsó része — sértett. —

37) Első jobbláb, középláb második tagjának 2-dik vagyis alsó része. —

38) Lábujj utolsó tagja, laposdad formájánál fogva nem sorozhatom a Mastodonhoz; bővebbi összehasonlítást igényel.

39) A jobblábi lábtös (*tarsus*) legalsó része, mely a középláb (*metatarsus*) középső tagján fekszik. —

40) A jobb ballábi külső oldalról vett középlábnak 2-ik tagja, rendkívüli nagyságu; a magyar nemzet muzeumban levő elefánt hasonló részénél négyszerte nagyobb; aligha nem *Mastodon giganteum*-tól való.

41) Hátsó jobblábi lábtőnek (*tarsus*) legfőbb része vagy szükcsontja (*tulus* — *Springbein*), melyen a lábszárcsont (*tibia*) fekszik; — ritka egyetlen egy példány, mely a magyar nemzeti muzeum őslénytani gyűjteményében még nem létezett.

42) Hátsó balláb sarkcsontja, *rhinoceros*-tól való.

43) Hátsó jobbláb sarkcsontja, *mastodon*-tól.

Most már következnek az ajnácskői vízmosásokból kikerült *rhinoceros* csontmaradványok leírása. Mielőtt azonban a tisztelt társulat e részbeni várakozásának némileg megfelelnék, bátor vagyok ezen nevezetes állatról, annak ásatag csontjaira, kivált a paleontologok által felállított fajaira, sőt történetét is tekintve, némelyeket előrebocsájtani. —

A *rhinoceros* a jelen időszakban is a ritkább állatok közé tartozik.

A most élő orrszarvúak különböznek egymás közt :

Az indiai orrszarvú (*Rhinocerus Indicus*, C u v. Buff.) 28 zápfogon kívül minden állkapocsban két erős metsző foggal, két más apróval az alsók között és két még kisebb a felsőkön kívül bír. Csak egy szarva van, bőre mély redők által nevezetes. Keletindióban lakik, s főképpen a Gangesen túl. —

A jávai orrszarvú (*Rhinocerus javanus*, C u v. M a m m i f) szintén metsző fogakkal és egy szarvval bír, bőre redői kevesebbek, egész bőre fedve van apró, szegletes gumókkal, még másutt nem találtatik mint Jávában.

A sumnatrai orrszarvú (*Rhinocerus sumatrensis*, C u v. M a m m i f) metsző fogakkal ellátva, bőrén alig vannak redők; a közönséges szarv mögött egy másikat is hordoz.

Az afrikai orrszarvú (*Rhinocerus africanus* C u v. — Földinél kétszarvú-szarvorrú — Buff.) kétszarvú mint az előbbi, bőrén semmi redő, egy metsző foga sincs, zápfogai majdnem egész állkapocs hosszúságát elfoglalják. —

Jellemző része a *rhinocerus*-nak a rendkívüli vastag orrcsont, mely boltídomú, egy vagy két szarvval ellátva, a szarvak a bőrhöz tapadók, rostos és szarv-állományú, mintha összecyvezett szőrből állának. *) — Az indiai egyszarvuaknál az egyes szarv gyakran negyedfélével hosszú. A szarv alapjának területe 18 hüvelyk kiterjedésű. — A szarv kúp-alakú, hegyes, gömbölyű, hegye hátrafelé hajlott, s majdnem az orrcsonton ülő. **)

A mi már ezen nevezetes állat-ásatag maradványait illeti :

A *rhinoceros* nevezetes szerepet játszott a mostanit megelőző időszak-

*) Lásd : „Az Állattörzsg“ Cuvier B. második kiadása szerint fordította Vajda Péter, 259—260 lap.

**) „Handbuch der Naturgeschichte“ von J. G. Wilson. Erster Band 1831. 535—542. lap.

ban a földgömnek oly részeiben, melyekben jelenleg nem találhatók, kivált az özönvízi időszakban a magas észak tartományaiiban lakott, a melyek jelenleg is majdnem folytonosan hóval és jéggel fedve. — Pallas 1771 Sibiériában Irkuczk melletti Wilhai folyam partján a jég között majdnem egész csontvázat talált szőrrel, bőrrel ellátva. — Következöleg északon élhetett mint az ásatag *elephas-primigenius*; — de halljuk Pallasnak tulajdon szavait: „Peli in multis locis corii adhuc supersunt, ab una ad 3 lineas longi, satis rigidi, sordide cinereo pallescentes, totumque pedem iisdem fasciculis nascentibus deorsumque prostratis obsitum fuisse, e relictis detritorum reliquis apparet. — Tantam vero pilorum copiam, quamtam in hoc pede atque in descripta capite adfuisse; apparet in rhinocerotibus, quos in Europam advectos nostra vidit aetas nunquam si bene, minimi observatum fuisse.”

Cuvier az ásatag Rhinocerusokból négy fajt állított fel, azoknak nevet is adván.

a) A rekeszorrú vagy átfalazott orrú orrszarvú (*Rhinoceros tichorhinus* Cuv.), ennek több neve is van: *Rh. antiquitatis* Blumb; *Rh. Pallasii*; *Rh. Sibericus*, ez a legrégebb időkből ismeretes. *)

b) Olaszországból kikerült *rhinoceros*, melynek orrgödre nincsen álfalazva, a vékonyorrú orrszarvú (*Rh. leptorhinus* Cuv.) Franciaországban is találhatók.

c) *Rhinoceros incisivus* Cuv. orrcsontja rövid, keskeny és felfelé görbült, képtelen volt a szarú-hordásra, tehát szarvatlan is, ez okból nevezi azt Kaup *Akeroterium*-nak, azaz szarvatlan állatnak; — ezt nevezte Petényi hornyolt szarutlan ócznak. — Ez Németországban, Ausztriában és nálunk is több helyen fedeztetett fel.

d) *Rhinoceros minutus* kis lábainál fogva.

Ezeken kívül több faj is neveztetik a paleontologok által, de a természetvizsgálók között nagy és nevezetes eltérések léteznek. — Maga Pictet is, a híres paleontolog azt mondja, hogy a tudomány jelen időszakában ezen állat-ásatag fajaira nézve lehetetlen tökéletes határvonalat alapítani. —

Ezeknek előrebocsájtása után által megyek az ajnácskői ásatag *rhinoceros* egyes maradványainak leírására:

44) szám alatt látható *Rhinoceros tichorhinus*-téle állkapocsból való középszerűen használt 6-dik baloldali zápfog, az abban gödröcske kitünö

*) Az ásatag rhinoceros-koponyák soká a mesés kondor madár (*Gryphus antiquitatis*, Schubert) fejének tartattak; szarvok pedig ugyanazon mesés madár karmainak; míg ezen mesés balvélekedés Fischer által meg nem czáfoltatott. Lásd: Fischer de Waldheim sur le *Gryphus antiquitatis*. Moscau 1836. — Lásd: Petényinek a hornyolt szarutlan óczról 1854-ik évi m. akadémiai értekezését.

mély; — az egyik horog összeolvadásából vagyis egyesülésből képződött a belső domb felé, a hátulsó kiivelés vagy kikanyarítás se elkülönözve, se gödröcskévé átváltozva nincsen. — A fogzománcz vékony borítékból állván, a gyengébb anyagú fog felett elhasználódott, mely eset főleg a fűevőknél jö elő, a jelen példányon a fogzománcznak a fog külső és belső oldalán csekély nyoma látható.

45) Szintén azon fajú *rhinocerus*-féle koponyából való felső, baloldali utolsó vagyis 7-dik-zápfog; — annak külső oldala; — belső oldala hibázik, az egész töredék mintegy fél fognak tekinthető. —

46) Hátgerinczi csigolya, tövis- és melléknyujtvány nélkül — igen sérített — vastagságára tekintve ugyanazon állattól. —

47) Hátulsó jobb láb vagyis czombcsont alsó vége, az ugynevezett fejecs. *Rh.*

48) Felkar csont-töredék mindkét fejecs hiányzik. *Rh.*

49) Jobboldali alsó lábszár, alsó végének kultöredéke. *Rh.*

50) Baloldali lapcsont-töredék, annak t. i. alsó vége. *Rh.*

51) Czombcsont-töredék mastodonból.

Nevezetes a leírt ásatag csontokon látható fekete szín. — Némelyek noha vas- vagy agyag-részekkel vannak áthatva, mégis az elválások közti terület feketére festett; ez még nem annyira szembetűnő, mert az egymástól elvált töredékek közé a szén-anyag behatván, a csontok kül oldalait feketére festette, a mint ezt a 27-dik szám alatti maradványokon láthatni. — Ellenben vannak példányok, mint a 8-, 9- és 10-dik számok alatti agyar töredékek, a melyek nemcsak kívül, de belül is egészen fekete színűek; legérdekesebb ezeknek felopál féle fényessége, az elefántcsontnak nemcsak tökéletes szövete, de még külfényessége is megmaradt. — A fekete szint aligha mangán részek nem idézték elő; egy vegytani kísérlet legbiztosabb eredményre vezetne.

Fekete és kivált barnaszínű ásatag-csontok nagymennyiségben fordulnak elő a Tiszában — majd egész ép agyarak az *elephas primigenius*-tól — vannak olyan elefánt-zápfogak is, melyek annyira telvék vasrészekkel, hogy üvegfényű vaskövét (Glaskopí) változtak. — Ezeken az üvegfényű vaskő a fogak területét foglalja el, és egy vastag hártyát képez, ezek egészen eltérnek a fekete és fényes ajnácskői agyaraktól. A tiszai ásatag-csontokra a vason kívül a televényföld, fekete agyag vagy talán turfáreszekből álló anyag lehetett befolyással, de a víz megfosztá azokat fényességétől. Az ajnácskői ásatag-agyar maradványok tömött minémiségűek. — Hogy a mostani elefántcsont és az ajnácskői ásatag-mastodon agyartöredékek közti különbséget láthassunk, és a kettő közti hasonlatosságról tökéletesen meggyőződhesünk, van szerencsém a mostani elefántcsontból három darabot bemutatni az :

1) szám alatti egy lemez, mely az elefánt-agyarból lefűrészeltetett, s melyen az agyaron hosszában elnyúló párhuzamos csont vonalai láthatók.

2) szám alatti szintén lemez, melynek felülete fényesített, s a párhuzamos vonalak tökéletesebben kivehetők. —

3) szám alatti elefántcsont-töredéknek egyik vége, mely az elefántcsont kereszt vagyis reczés szövetét ábrázolja. —

Megakarván győződni arról, vajjon kiállják-e az ajnácskői ásatag-agyarak a fűrészt és esztergályozást — kísérletet tettem egy példányon, mely azonban nem sikerült — a kísérlet alá vett példány ketté vált, az esztergályozást sem állotta ki. — A törés némely példányoknál, mint az opáloknál, kagylós. — A legtöbb példányoknál felső területe fél opálfényű, csekély ruganyossággal is bír; belül azonban a kovaanyag túlságosan hatván a belső részekre, a ruganyosságot annyira megsemmisítette, hogy a fűrészt és esztergályozást ki nem állják. —

Ha már a mostani elefántcsont töredékeket összehasonlítjuk az előttünk lévő ajnácskői ásatag agyar töredékekkel, a szövet alakjára nézve megegyeznek az ajnácskői agyar maradványok a mostani elefántcsonttal, de nem a ruganyosságra nézve, mely az elefántcsontnak főtulajdona s e miatt az ajnácskői mastodon agyar töredékek nem állják ki az esztergályozást és fűrészt, eszerint nem versenyezhetnek a sziberiai ásatag elefántcsonttal, mely ruganyosságát annyira megtartotta, hogy abból finomabb alaku ékszereket is lehet esztergályozni. — Azonban az ajnácskői agyar is, ha nem is oly finom ékszereknek mint a sziberiai, de minden esetre fényesíthető lévén, mellényekre, ingekre való gombokra használható; — van szerencsém az ajnácskői ásatag-agyarból készített és annak módja szerint fényesített mellényre és ingre alkalmazható néhány gombot bemutatni. —

Vannak olyan példányok is, melyek egészen szabadok a vasrészekről, s inkább agyaggal telvék, ellenben az ajnácskői ásatag-csontok legnagyobb része — melyekre a vasanyag nagy befolyással volt — a csont szövet, mely magába vette a vasrészeket, csak némely részben látható, mint a 18-dik szám alatti csigolyán; vannak olyanok is — mint a 17-dik szám alatti csigolya, — melyek tökéletesen vassá váltak, kül alakjokat azonban egészen megtartották. — A vasrészek bel és kül letétele által növekedett ezen csigolya nagysága is, és ez az oka, hogy ezen példány oly tetemes súlyú: 14 \mathcal{B} és 12 lat nehézségű. — Ezen csigolya is a ritkább példányok közé számítandó akár nagyságára, akár nehézségére tekintvén. —

Ajnácskőn és vidékén több képletnek fordulnak elő. — A mint már följebb szerencsém volt, mindjárt értekezésem elején említeni, a főképlet vulkáni származású, tömött anyagu basalt. — A basalt hegyek és dombok oldalait részben lész borítja; az ajnácskői völgyet pedig részint távolabbról, részszerént a közelebb fekvő hegyekről és dombokról eső és hóvíz által

időről időre lehordott televényföld, homok, agyag- és basalt-hömpölyök iszapolták be, mely letételek rétegeket képezvén, az ajnácskői medenczét annyira feltöltötték és emelték, hogy a falu előtti köhidak, melyeknek ívei még néhány évvel ezelőtt még egy öllel is a patakvíz színénél feljebb emelkedtek, jelenleg annyira beiszapolvák, hogy — gyakran a hó- és esővíz a hidakon és töltésen keresztül csap — a patak rendes állapotában is alig van a hidak alatt annyi üresség, hogy a víz rendesen elfolyhasson. — Eszerint az ajnácskői medenczének imint leírt területe a jelen időbeli árvízi képződményekhez számítandó. —

Azon kérdés volna még megfejtendő, melyik képlethez számítassanak az ajnácskői csontmaradványok? — minekutána a csontok települési viszonyairól — a mint már feljebb említém, belévé a vízmosások omolva, melyekből csak időről időre víz által mosattak ki — bizonyos tudomást nem szerezhettem. — Azonban a vaskő-hömpölyöknél fogva is a kérdésem vízmosásokban valamely alsóbb rétegnek kell lennie, melyben azok nagymennyiségökönél fogva telepet képeznek — ennek felkeresése multhatatlanul szükséges — azt megkísérteni az év folyama alatt egyik kitűzött feladatomban. — Ha nem sikerülend is felfedezni a gondolt ásatag-csont telepet, a vízmosások települési viszonyairól annyi tudomást szerezhetek, hogy a képletet, melyhez az ásatag-csontok sorozandók, bizton meghatározhassam. —

Szabadjon még befejezésül néhány szót emelnem hálaérzetem- és köszönetemet kifejezendőket. —

Azt : ha a szakértő fürkészt, gyűjt, vagy valaki anyagi tekintetknél fogva kutatásokat tesz, igen természetesnek tartom ; az első szellemi tekintetben a tudományt mozdítja elő, utóbbi anyagi hasznot remél. — Vannak olyanok is, a kik kegyeletből gyűjtenek ; ezeknek gyakran a legnagyobb felfedezéseket köszönhetni. — Régibb időkben, midőn még oly szerencsés voltam, hogy minden évben kirándulásokat tehettem hazám több vidékeire, a szíves és barátságos fogadtatáson kívül, mi oly jól esik a fáradt útasnak, számos hazánkfiaiban — kivált a régiségek s általában a nem mindennapi és rendkívüli tárgyak iránt nagy részvétet, hajlamot és kegyeletet tapasztaltam. Alig volt uri ház, melyben régi fegyverek- oklevelekre, érmekre, arany- ezüst edényekre, csontokra, ásványokra, könyvekre, képekre és egyéb ritkaságokra ne akadtam volna. —

Tisztelt hazánkfiait is, kik szívessek valának az általok gyűjtött jeles őslénytani tárgyakat a magyar nemzeti muzeumnak általengedni, és az általam véghezvitt kutatásokat egész készséggel előmozdítani, a természettudományok iránti kegyelet indította arra, hogy gyűjtsenek s azokat félretegyék, míg azokat a tudomány érdekében szakértők felhasználhatják ; ez többre becsülendő, mintha valaki anyagi érdektől vezérelve gyűjt és kutatásokat tesz, teszi pedig ezt azért, mert anyagi hasznot remél ; — oly nagyra

becsülendő az illetén kegyelet, mint a ki szakértőileg vizgál, gyűjt, hogy a tudomány valamely részét előmozdíthassa.

Én tehát azt hiszem, hogy midőn ezúttal köszönetet mondok Vecsey József és Nyári Albert báróknak, hogy az általok gyűjtött és ajánlott tárgyakat a tudomány és muzeum számára megmentették, a tisztelt földtani társulat közakarátát és hálaérzéseit nyilvánítom, melyeknek egy a nemes bárókhöz intézendő levélben leendő kijelentését indítványozni bátorkodom, azon hozzáadással, hogy aziránt kéressenek meg, hogy ezentul is az ajnácskői igen érdekes őslénytani tárgyakat szemmel tartván, gyűjtsenek, és az ott ez évben általunk folytatandó kutatásainkat elősegíteni a tudomány és nemzeti muzeum érdekében velünk kezet fogva működni szíveskedjenek. *)

*) Szabadjon e becses értekezéshez pótlólag hozzátcsolni, hogy több év múlván el, azóta Ajnácskő földtani viszonyai földerítése is előre ment. E csontok egy a basalt által fődött harmadkori rétegből kerülnek ki, de részben löszből is, úgy hogy a mi a vizmosásban van együtt, az már mind a két korszakbeli tárgy lehet. Azóta a csontgyűjtéseket Ebeczky ur egyházas-báthi birtokos a legnagyobb sikerrel folytatta, úgy hogy Ajnácskő mint lelhelye harmadkori emlősöknek, Baltavár mellett méltó helyet foglaland, vagy tán felülmulja. Sz a b ó.